

יהודים במחנה הריכוז אושוויץ

שמואל קרקובסקי

גורלם של הכשירים לעבודה

אושוויץ-בירקנאו, הגדול במחנות המוות הנאציים שיהודים הומתו בהם, היה שונה ממחנות המוות האחרים – חלמנו, בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה – בכך שלא כל המובאים אליו הומתו בתאי הגזים ביום הגיעם למחנה. מקצת מן היהודים, שכוננו "כשירים לעבודה", נועדו להשמדה בתוך פרק זמן מסוים בשיטה של השמדה באמצעות עבודה. החל ממאי 1942 התקבל עקרון הסלקציה של הקרבנות, ומיולי הוחל עקרון זה על היהודים שהגיעו במשלוחים למחנה. מרבית המגורשים היהודים הועברו ישירות אל תאי הגזים, ואילו הכשירים לעבודה הגיעו למחנה.

אין אפשרות לקבוע את מספרם המדויק של אלה שהוכרו כשירים לעבודה. רבים מהם, אולי רובם, נרשמו וקיבלו את המספרים של אושוויץ. לפי פרנצ'ישק פיפר, היו 205,000 יהודים רשומים כאלה,¹ כלומר מעט יותר ממחצית כל האסירים הרשומים של אושוויץ – 2,404,222 עם היהודים הרשומים נמנו 82,000 נשים.³ לא ידוע מספרם של היהודים שנבחרו לעבודה אך לא נרשמו. בדרך כלל לא נרשמו את האסירים בהסגר. אלה הוכנסו לספרי הרישום וקיבלו את המספרים של אושוויץ רק לפני הפנייתם לקומנדו העבודה של מחנה אושוויץ עצמו או מחנות המשנה שלו. לא נרשמו גם אלה שנספו או נרצחו בהיותם בהסגר. מספרם של אלה, אף שהיו מן הסתם רבים מאוד, אינו ידוע. לא נרשמו גם האסירים בהסגר שהועברו למחנות ריכוז שלא היו כפופים לאושוויץ. את מספרם של אלה פיפר מעריך ב-25,000⁴ ואילו הילברג נוקב במספר 30,000.⁵ נראה ששתי ההערכות נמוכות מדי. קרוב לוודאי לא הובאו בחשבון המגורשים למחנות ריכוז אחרים, בעיקר גרוס-רוזן, שטוטהוף ובוכנוולד, לאחר שהייה של ימים או שבועות ספורים באושוויץ.

מתוך היהודים שנשלחו לאושוויץ נבחרו בסלקציות כ-15 אחוזים כשירים לעבודה, אף ששיעור זה השתנה ממשלוח למשלוח ובפרקי זמן שונים. מצב רוחם של אנשי ה"ס" שהופקדו על הסלקציה ביום זה או אחר או סתם יד המקרה הם שקבעו את מספר האסירים. להלן דוגמאות מקריות מתוך ה"קלנדריום" של דנוטה צ'ך בדבר מספר הכשירים לעבודה:

¹ Franciszek Piper, Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz: Liczba ofiar w świetle źródeł i badań 1945-1990, Auschwitz, 1992, p. 62

² Danuta Czech, Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939-1945, Reinbek bei Hamburg, 1989, p. 16

³ ראו מאמרה של אירנה שצ'לצקה, "הנשים", בכרך זה.

⁴ Piper, Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz, p. 75

⁵ ראו מאמרו של ראול הילברג בכרך זה.

מתוך משלוח של כ-2,000 איש שהגיע מסוסנוביץ ב-15 באוגוסט 1942 נבחרו 27 גברים ו-75 נשים. השאר הומתו בתאי הגזים.

מתוך משלוח של 997 איש ממחנה דרנסי שבצרפת שהגיע ב-19 באוגוסט 1942 נבחרו בסלקציה 65 גברים ו-35 נשים.

מתוך משלוח של 1,674 איש שהגיע מבלגיה ב-12 באוקטובר 1942 עברו את הסלקציה 28 גברים ו-88 נשים.

מתוך משלוח של כ-1,500 איש שהגיע ב-14 בנובמבר 1942 מן הגטאות באזור ביאליסטוק נבחרו בסלקציה 282 גברים ו-379 נשים.

מתוך משלוח של כ-2,000 איש שהגיע ב-25 בנובמבר 1942 מגרודנה נבחרו 305 גברים ו-128 נשים.

מתוך משלוח של 2,500 איש שהגיע ממלווה ב-6 בדצמבר 1942 נבחרו בסלקציה גברים בלבד – 406 במספר.

מתוך משלוח של כ-2,000 איש שהגיע מזמרוב ב-13 בינואר 1943 נבחרו 148 גברים ו-50 נשים.

בקרב כ-3,000 איש שהגיעו ב-21 במרס 1943 מאוסטרוביץ שוויטוקשיסקי לא נעשתה כל סלקציה.

מתוך משלוח של כ-2,800 איש שהגיע מסלוניקי ב-3 באפריל 1943 נבחרו בסלקציה 334 גברים ו-258 נשים. עוד משלוח של כ-2,800 איש הגיע מסלוניקי ב-22 באפריל 1943 ומתוכו נבחרו 255 גברים ו-413 נשים.

ממשלוח של כ-1,000 איש שהגיע מזגרב שביוגוסלוויה ב-7 במאי 1943 נבחרו 40 גברים בלבד. עוד משלוח של כ-1,000 איש הגיע מזגרב ב-13 במאי 1943 ומתוכו נבחרו 30 גברים ו-25 נשים.⁶

קשה בהרבה ההערכה, ולו בקירוב, של שיעור האסירים שעברו את הסלקציה במחצית השנייה של שנת 1943 ובשנת 1944, משום שבתקופה זו כבר הונהגה המדיניות של אי רישום אסירים שעברו את הסלקציה והועברו להסגר.

מבחינת האנשים שעברו את הסלקציה וסווגו בתור כשירים לעבודה היה פירוש הדבר השארתם בחיים באורח זמני בלבד. מיד לאחר הסלקציה נדונו כולם למסכת ייסורים שקשה לתארה ושסופה, ברוב המקרים, מוות בעינויים.

סופרת פולנייה ידועה, זופיה קוסק, אסירה פוליטית לשעבר באושוויץ, כותבת על גורלן של הנשים היהודיות לאחר שעברו את הסלקציה:

עשירית מכל משלוח של יהודים נשלחה למחנה כדי לקבל מספר סידורי ומקום באחד הבלוקים שכונו סלוניקי. היהודיות שכבר ידעו על גורל חברותיהן, השתוללו משמחה וסברו

⁶ כל הנתונים לקוחים מתוך Czech, Kalendarium

שניצלו. אך גורלן עתיד היה להיות גרוע משל האחרות, מסכת העינויים ארוכה יותר. ליהודיות לא היתה זכות לכתוב מכתבים ולקבל חבילות. השהייה בבלוקים "היהודיים", שורצי החרקים, המטונפים, היתה עינוי שקשה לתארו, בייחוד לנשים מן המערב. מקצתן נלקחו בתור שפני ניסיון לבלוק 10 הידוע לשמצה, ובהשוואה לאפשרות כזאת היו תאי הגזים חלום של ממש. שיעור התמותה בבלוקים היהודיים היה מפחיד. נשים מאיטליה ומיוון, הרגילות לאקלים חם, מתו בהמוניהן. נפוץ בקרבן שלשול ובגלל חוסר ויטמינים התכסו גופיהן בפצעים כואבים. לכך נוספה הסלקציה. היא בוטלה בשביל האריות, אך בשביל היהודיות עדיין היתה נהוגה ונערכה פעם בחודש.⁷

התקופה הקשה והמסוכנת ביותר לאנשים שעברו את הסלקציה היתה בזמן ההסגר. דומה היה גורלם של משלוחי היהודים הראשונים, שהועברו לבלוקים שונים במחנה עצמו. התנאים הקשים, הצטופפות של מאות אנשים בבלוק אחד, העדר תנאים סניטריים בסיסיים, רעב וצמא בלתי פוסקים, התעללות מתמדת של שלטונות המחנה, מסדרים של שעות בלא התחשבות בעונות השנה ובמזג האוויר – כל אלה גרמו למותם של האסירים בקצב מהיר ביותר. את היקפה העצום של התמותה בתקופת ההסגר אי אפשר לקבוע, כי מקרי מוות בקטגוריה זו של אסירים לא נרשמו מעולם. יש בידינו נתונים מסוימים בלבד על אודות משלוחי היהודים הראשונים שהופנו למחנה. להלן נתונים לדוגמה מתוך ה"קלנדריום" של צ'ך בנוגע לגברים שהגיעו במשלוחים הראשונים והועברו למחנה:

מתוך 973 גברים שהגיעו במשלוח מ-17 באפריל 1942 נותרו בחיים לאחר 17 שבועות 88 בלבד.

מתוך 464 גברים שהגיעו במשלוח מ-19 באפריל 1942 נותרו בחיים לאחר 16 שבועות 10 בלבד.

מתוך 543 גברים שהגיעו במשלוח מ-23 באפריל 1942 נותרו בחיים לאחר 16 שבועות 41 בלבד.

מתוך 442 גברים שהגיעו במשלוח מ-24 באפריל 1942 נותרו בחיים לאחר 16 שבועות 23 בלבד.

מתוך 404 גברים שהגיעו במשלוח מ-20 ביוני 1942 נותרו בחיים לאחר 8 שבועות 45 בלבד.

מתוך 264 גברים שהגיעו במשלוח מ-4 ביולי 1942 נותרו בחיים לאחר 6 שבועות 69 בלבד.

סיוט של ממש בעבור האסירים היהודים במחנה היו הסלקציות התכופות. את הבלתי כשירים לעבודה לקחו לתאי הגזים. סלקציה גדולה כזאת נערכה ב-8 באוקטובר 1943, ערב יום

⁷ Zofia Kossak, *Z otchłani: Wspomnienia z Lagru*, Czestochowa/Poznan, 1946, p. 112

כיפור. מן הבלוקים של הגברים במתחמים Bllf ו-Blld הוצאו כמה אלפי אסירים והועברו לתאי הגזים.⁸

קוסק מתארת סלקציה שכזאת בבלוקים של נשים יהודיות:

ביום הסלקציה לפנות ערב קיבלו היהודיות פקודה להתייצב עירומות למסדר. כולן ידעו מה פירוש הדבר, ובכי מעורר רחמים פרץ בבלוק. הן עמדו במרובע סגור, מסודרות כרגיל בחמישיות. כפור, רוח – והן עירומות, מחכות, מי תלך אל מותה עכשיו ומי בעוד חודש. הסלר מגיע בלי למהר. עמו טאובר ודרכסלר בעלת עיני הנחש. טאובר עליז – לעולם הוא עליז ביום הסלקציה. הוא צריך מחזות כאלה כמו שאלכוהוליסט זקוק לוודקה. סוקר במבט את השורות הקפואות, מכה במגלב על מגפיו, מחליף בדיחות עם דרכסלר, והיא צוחקת מעומק לבה מן הבדיחות של מר אוברלאגרפירר. הסלר רציני. הוא ממלא את תפקידו במצפוניות של חייל, נטולת רגשות. הוא ממלא את חובתו ותו לא. מזיז במקלו הצדה את הנשים המבוגרות, מלאות הפצעים, אכולות השלשול. טאובר מצרף לקבוצה הזאת את הצעירות, שהגיעו לא מכבר, שגופן עדיין בריא: הייאוש והפחד של גוויות למחצה אינו מסב לו נחת... אבל להביט ביצור צעיר, בריא, כזה הרוצה לחיות, הרועד מפחד מפני המוות, המצפה למצוא רחמים, הנועץ בתליינו עיניים גדולות מבעות – זה סיפוק הראוי לאיש ס"ס. וטאובר מחפש אחר הנערות הצעירות יותר, סוקר אותן ארוכות במבטו, בוחן בקפידה את גופן, אחר כך מתלבט כביכול, וכאשר כבר עברה הנערה את כל שלבי הייאוש, הפחד, התקווה, הוא מראה לה בהינף שוט את מקומה בקבוצה של הנדונות למוות.⁹

שאיפתו וחלומו של כל אסיר בהסגר היו להיחלץ ככל האפשר מן הגיהנום שנכלא בתוכו. הסיכוי היחיד היה העברה לאחד מקומנדרו העבודה באושוויץ עצמו, במחנה משנה של אושוויץ או במחנות ריכוז אחרים. אמנם גם שם היתה נהוגה השיטה של השמדה באמצעות עבודה, אך קצב התמותה היה אטי יותר מאשר בהסגר, ולכן גם התקווה לשרוד היתה גדולה יותר. על מצבם של היהודים בקומנדרו העבודה כותב הרמן לנגביין:

יהודים מגיעים במספרים הגדולים ביותר, אבל הם מתים הכי מהר. יהודים אינם מתקבלים לקומנדרו טוב. הם השכבה הנמוכה ביותר. העבודה הגרועה ביותר, מנת האוכל הזעומה ביותר. המכות הקשות ביותר – כל אלה מנת חלקם. בכך חפץ הס"ס. בכך רוצים גם אסירים רבים אחרים. מבחינתם, בקיומה של קטגוריית אסירים נמוכה מזו שלהם יש משום הגנה מסוימת. חוק הג'ונגל נכפה על המחנה.¹⁰

⁸ Czech, Kalendarim, pp. 623-624

⁹ Kossak, Z otchłani, pp. 113-114

¹⁰ Hermann Langbein, Die Stärkern: Ein Bericht aus Auschwitz und anderen Konzentrationslager, Cologne, 1982, p. 122

החל מאמצע שנת 1942 היו היהודים יותר ממחצית האסירים בקומנדו העבודה של המחנות אושוויץ I ואושוויץ II-בירקנאו. לפי רישום מ-11 במאי 1943, שיעור היהודים בשני מחנות אלה עמד על 57.4 אחוזים, ולפי רישום מ-22 באוגוסט 1944 – על 64.6 אחוזים.¹¹ יהודים היו הרוב המכריע גם במחנה בונה-מונוביץ ובמחנות המשנה הכפופים. על סמך התיעוד הקיים אין באפשרותנו לקבוע את מספר הקרבנות מקרב האסירים היהודים בקומנדו העבודה ובמחנות המשנה של אושוויץ, אך יש לשער כי שני שלישים לפחות מהיהודים שהיו רשומים באושוויץ והועברו לקומנדו העבודה באושוויץ I ובאושוויץ II ומחנות המשנה שלו, הומתו לפני פינוי האסירים וחיסול מחנות אושוויץ בינואר 1945.

קבוצות אסירים נפרדות

קרבנות הניסויים הרפואיים

הגורל האכזרי ביותר היה מנת חלקם של אלה שנבחרו בסלקציות לשמש שפני ניסיון בניסויים רפואיים כביכול שנעשו באושוויץ. ניסויים נפשעים אלה, ששימשו בהם אסירים יהודים – נשים וגברים – נעשו בעיקר בפיקודם של רופאי הס"ס: קרל קלאוֹבֶּרג, הורסט שוֹמֵן ויוזף מנגלה. קרבנות הניסויים האלה, ברובם נשים יהודיות שקלאוֹבֶּרג עשה בהן ניסיונות עיקור, מתו בייסורים נוראיים. אלה שהחזיקו מעמד בניסויים הרצחניים הובלו להמתה בתאי הגזים. קבוצה קטנה של קרבנות הועברה לאחר חיסול אושוויץ למחנה הנשים בֶּרֶזֶסְבֵּרֶיק, וקלאוֹבֶּרג המשיך שם במעשיו הנפשעים. ניסויי עיקור דומים עשה הורסט שוֹמֵן בגברים. טרגי היה גם גורלם של תאומים וגמדים שנבחרו בסלקציות לניסויים "הרפואיים" של מנגלה. מקצתם ניצלו והצליחו לשרוד עד שחרור אושוויץ.¹²

זונדרקומנדו

קשה ביותר היה גורלם של אסירים אשר בתנאים של טרור קיצוני הוכרחו לעבוד במשרפות. מספרם של אלה הגיע עד כ-1,000 איש בשנת 1944. הם נאלצו להשתתף בשרפת גוויות של הנרצחים בתאי הגזים. בדרך כלל המיתו את כל אסירי הזונדרקומנדו כעבור כמה חודשים והחליפו אותם באחרים שהגיעו לא מכבר. מי שגילה התנגדות כלשהי או מיאן לעבוד

¹¹ הרמן לנגביין, "מחנה ריכוז והשמדה אושוויץ-בירקנאו, תולדותיו ומאפייניו", בתוך: ישראל גוטמן, רחל מנבר (עורכים), *מחנות הריכוז הנאציים: הרצאות ודיונים בכינוס הבינלאומי הרביעי של חוקרי השואה*, ירושלים תשמ"ד, עמ' 217-231.

¹² Jan Sehn, "Zbrodnicze eksperymenty Carla Clauberga," *Zeszyty Oświęcimskie* 2 (1958); Janusz Gumkowski (ed.), *Obóz koncentracyjny Oświęcim*, Warsaw, 1955, pp. 29-34

בשפת גוויותיהם של הנרצחים, הומת מיד.¹³ שלטונות המחנה שאפו לכך שאף לא אחד מאסירי הזונדרקומנדו לא יישאר בחיים. למרות זאת הצליחה קבוצה של אסירים מן הזונדרקומנדו לתאר בפרוטרוט את מהלך הרציחות ההמוניות באושוויץ ולהטמין את הרישומים באדמה. לאחר המלחמה נמצאו ופורסמו יומניהם של זלמן גרדובסקי, זלמן לבנטל ולייב לנגפוס.¹⁴

ב-7 באוקטובר 1944, לאחר תכנון ממושך, פרץ המרד של אנשי הזונדרקומנדו. כל המורדים נספו.¹⁵

בהמולת הפיני של אושוויץ הצליחו אחרוני האסירים של הזונדרקומנדו לצאת עם המפונים. כמה מהם הצליחו להימלט. נמנו עמם שלמה דרגון ואלטר פינדילבר, שהיו מהראשונים שמסרו לאחר השחרור עדות מפורטת על אודות פשעי הנאצים באושוויץ.¹⁶

מחנה המשפחות של אסירים מטרזיינשטט

חריג מוחלט היה המקרה של מקצת מן היהודים שהגיעו לאושוויץ מטרזיינשטט. רובם המכריע של היהודים שהגיעו משם לאושוויץ ב-24 משלוחים עברו אותו מסלול שעברו יהודים אחרים מארצות אירופה הכבושה. יוצאי דופן היו שבעה משלוחים שהגיעו לאושוויץ בספטמבר ובדצמבר 1943 ובמאי 1944. שני המשלוחים הראשונים, שמנו 5,006 איש, הגיעו ב-8 בספטמבר 1943. עוד משלוחים ובהם 4,964 איש הגיעו ב-16 וב-20 בדצמבר, ובמאי 1944 הגיעו שלושה משלוחים של 7,449 איש.

במשלוחים אלה לא נעשתה סלקציה ולא היתה הפרדה בין גברים לנשים כפי שהיה נהוג באושוויץ. כל האסירים, ובהם ילדים, הועברו למחנה משפחות שמוקם ב-40 בלוקים (גברים לחוד ונשים עם ילדים לחוד) במתחם Bllb בבירקנאו. מחנה זה היה אמור להיות "מחנה לדוגמה" לצורכי תעמולה.

על אף התנאים הקשים ששררו בו, היו האסירים במחנה המשפחות בעלי זכויות יתר לעומת שאר האסירים. אסירי מחנה המשפחות היו הקבוצה היחידה שהורשתה לכתוב מכתבים ואף לקבל חבילות מזון מדי פעם בפעם. אף-על-פי-כן, פגעו הרעב והעדר עזרה רפואית בצורה קשה גם במחנה לדוגמה. מתוך אלה שהגיעו לשם בספטמבר 1943 מתו כ-20 אחוזים בתוך שישה חודשים. בתוך פרק זמן דומה נספו 35 אחוזים מן הבאים בדצמבר 1943.

¹³ Danuta Czech, "Deportacja i zagłada Żydów greckich w KL Auschwitz," Zeszyty Oświęcimskie 11, (1969), p. 32

¹⁴ "Rękopisy członków Sonderkommando," Zeszyty Oświęcimskie special issue no. 2 (1971); Szukajcie w popiołach: Papiery znalezione w Oświęcimiu, Lodz, 1965

בישראל, ביידיש ובעברית, על-ידי מארק באר. לעברית ראו: מגילת אושוויץ, תל אביב תשל"ח.

¹⁵ Czech, Kalendarium, pp. 898-900

¹⁶ עדותו של שלמה דרגון, איו"ש, O-33/431; עדותו של אלטר פינדילבר (סטניסלב ינקובסקי), איו"ש, O-33/429.

ב-7 במרס 1944 הוצאו ממחנה המשפחות 3,791 אסירים שהגיעו בספטמבר 1943 ועדיין נותרו בחיים. למחרת הומתו כולם בתאי הגזים.
מחנה המשפחות חוסל ב-7-12 ביולי 1944. בסלקציות נבחרו 3,500 אסירים כשירים לעבודה והועברו לעבודה במחנות ריכוז שונים. היתר – כ-7,000 איש – הומתו בתאי הגזים.¹⁷

הפינוי וצעדת המוות

עם התחדשות המתקפה הסובייטית בשטחי פולין במחצית ינואר 1945 הורו הנאצים לפנות את אושוויץ ואת מחנות המשנה שלו. יותר מ-60,000 אסירים, 25 אחוזים מהם נשים, הובלו ברגל תחת משמר מזוין לכיוון לוסלאו (וודזיסלב) ולגליוויץ. משם הועברו מקצתם ברכבות ומקצתם המשיכו ברגל למחנות אחרים, בעיקר לגרוס-רוזן, בוכנוולד, מאוטהאוזן ודכאו. המסלול העיקרי של המסע עבר דרך פשצ'ינה וז'ורי. רובם המכריע של אסירים אלה היו יהודים, גברים ונשים.

לדוגמה תיאור גורלם של אסירים שפנו מכמה מחנות משנה של אושוויץ:
המחנה גליוויץ I וגליוויץ II שימשו נקודות איסוף לכמה אלפי אסירים משורה של מחנות משנה. מכאן יצאו האסירים לצורך העברתם למחנות בתוך גרמניה. ליד לשצ'ינה-צ'דובקה ירו אנשי ס"ס למוות בכמה מאות אנשים שלא היו מסוגלים להוסיף ולצעוד. לאחר השחרור נמצאו גוויות של 331 נרצחים.

לפני פינויו של מחנה המשנה גליוויץ II שרפו בו הנאצים חיים 60 אסירים שלא היו מסוגלים לצעוד.

מתוך כ-1,000 אסירים שהוצאו ממחנה המשנה גולשאו הומתו כמחצית במהלך הצעדה והנסיעה.

פינוי מחנה המשנה ינינגרוֹבָה לגרוס-רוזן החל ב-18 בינואר ונמשך 18 ימים. רק כ-200 מ-800 האסירים הגיעו ליעדם.

פינוי מחנה המשנה פירסטנגרוֹבָה בצעדה רגלית לגליוויץ ומשם ברכבת למאוטהאוזן החל ב-19 בינואר 1945. במחנה נשארו כ-250 אסירים. ב-21 בינואר 1945 הציתו אנשי הס"ס את הבלוקים במחנה. להוציא 20 אסירים שהצליחו להימלט, נשרפו כולם חיים.

מחנה המשנה לנשים נוישטט פונה בצעדה לגרוס-רוזן ומשם הובלו הנשים ברכבת לברגן-בלזן. מתוך 400 אסירות הגיעו ליעדן מעטות בלבד.

¹⁷ Czech, Kalendarium, pp. 372, 680, 684, 374-376, 820; Franciszek Piper, "Die Familienlager in Auschwitz-Birkenau," in: Theresienstadt in der "Endlösung der Judenfrage", Prauge, 1992, pp. 245-251; אלי באכנר, "בטרזיינשטאט, במחנה המשפחתי באושוויץ", ילקוט מורשת 22 (1976), עמ' 75-96.

ממחנה המשנה בלכהמר הוצאו ב-21 בינואר כ-4,000 אסירים בצעידה לכיוון גרוס-רוזן והגיעו לשם ב-2 בפברואר. כעבור חמישה ימים הוסעו האסירים לבוכנוולד. מספר הקרבנות נאמד בכ-1,000.

ממחנה המשנה צ'כוביץ-דזיץ הוצאו 450 אסירים, וב-150 שנתרו במחנה ירו למוות. כמחצית מהמפונים נספו בזמן הפינוי.

הפינוי וצעדות המוות מאושוויץ ומחנות המשנה שלו קצרו כ-15,000 קרבנות. היו בהם אסירים שנרצחו במחנות בעת חיסולם, כאלה שנורו בזמן הצעידה ואחרים שנחנקו ברכבות.¹⁸

בחיסולם של אושוויץ ומחנות המשנה שלו לא הסתיימה מסכת הייסורים של 45,000 האסירים ששרדו את הפינוי. ציפו להם עוד ייסורים במחנות החדשים שהגיעו אליהם. שם נפגשו עם אסירים שהגיעו מאושוויץ חודשים קודם לכן וחלקו עמם את גורלם האכזר של אסירי מחנות הריכוז בחודשים האחרונים לקיומו של הרייך השלישי. הם צעדו יחדיו בצעדות המוות מבוכנוולד, ממאוטהאוזן וממחנות אחרים. צעדות מוות אלה היו קשות עוד יותר מצעדות המוות בעת פינוי של אושוויץ. אין כל ספק שרוב היהודים שפונו מאושוויץ מצאו את מותם בחודשים האחרונים למלחמה.

את מספר היהודים שניצלו, אסירי אושוויץ לשעבר, ואתם אלה ששהו באושוויץ זמן קצר עד העברתם למחנות אחרים ולא נרשמו, יש לאמוד בכ-30,000 נפש.¹⁹

¹⁸ שמואל קרקובסקי, "מצעדי המוות בשלב פינוי המחנות", בתוך: גוטמן ומנבר (עורכים), *מחנות הריכוז הנאציים*, עמ' 373-384.

¹⁹ לפי Beniamin Meed, National Registry of Jewish Holocaust Survivors, 1993, שפורסם בשיתוף פעולה עם מוזאון השואה בווינגטון, התיישבו בארצות-הברית 10,000 אסירי אושוויץ לשעבר, ובהם כאלה שלא קיבלו מספרים באושוויץ אלא הועברו לאחר שהות קצרה למחנות אחרים. מעריכים שכ-15,000 אסירי אושוויץ לשעבר התיישבו בישראל, ועוד כמה אלפים באירופה, בדרום אמריקה ובאוסטרליה.